

Paulus och lagen¹

Timo Laato
Församlingsfakulteten, Göteborg
timo.laato@vtoy.fi

Reference: Timo Laato, "Paulus och lagen." *SEE-J Hiphil* 1 [http://www.see-j.net/hiphil] (2004).
Läst 9. september 2004.

Inledning

Vår konferens kretsar kring Mose lag. Jag har fått uppgiften att i all korthet skissera upp några riktlinjer i Paulus förhållande till lagen, ett tema som snart spränger ramen för ett litet föredrag resp. för en liten artikel. Hur mycket borde man inte skriva om hans inställning till den judiska toran! Jag antar att "inte ens hela världen kunde rymma de böcker som då skulle skrivas" (Joh. 21:25). Det är därför bäst att begränsa sig till några enstaka perspektiv (utan att glömma bort helheten). Jag vill helt enkelt presentera tre teser tillsammans med vissa dogmatiska slutsatser från varje tes. Min ambition är att kombinera exegetik och systematisk teologi och låta dem tala med varandra eller också mot varandra. Enligt min mening borde universitetsforskningen inte avlägsna sig från den vanliga vardagskristendomen utan snarare hjälpa kyrkan att bättre förstå sitt dyrbara arv ändå från den apostoliska tiden. *Vita brevis, theologia longa!*

Redan här i inledningen presenteras alltså tre teser som sedan under arbetets gång skall motiveras lite utförligare. De är följande:

1:a TESEN

Motsatsen till brott mot lagen är inte uppfyllelsen av lagen utan livet i Anden.

Dogmatisk slutsats med tanke på lagens s.k. tredje bruk (lagen som en vägledning för de kristna): Begreppsmässigt saknas lagens tredje bruk i de paulinska breven. Det är djupast sett inte lagen som sådan utan Guds Ande som styr den kristne. Ändå motsvarar livet i Anden Guds vilja och den apostoliska parenesen (uppmaningen) står i överensstämmelse med lagens bestämmelser.

2:a TESEN

Kärleken uppfyller faktiskt hela lagen, även den rituella resp. den kultiska lagen.

Dogmatisk slutsats med tanke på skillnaden mellan den alltjämt gällande "morallagen" och den icke mera gällande "kultlagen": Paulus gör aldrig denna skillnad i sina brev. Visserligen menar han att de kristna inte får praktisera den rituella resp. kultiska sidan av lagen. Men han påstår ändå att de kristna uppfyller även den rituella resp. kultiska sidan av lagen bokstavligen (!) i och genom kärleken.

3:e TESEN

Att "göra lagen" innebär inte bara en kvantitativ utan också en kvalitativ uppfyllelse av alla dess bestämmelser.

Dogmatisk slutsats med tanke på helgelsen (resp. den etiska fullkomligheten): Att uppfylla lagen

¹ Foredrag på Tværfaglig Etikconference på Dansk Bibel-Institut d. 18.-19. september 2003 under hovedtemaet: *Moseloven tidsbestemt eller varig gyldig?*

genom kärleken betyder inte 'syndfrihet'. Den troende är och förbli *simul iustus et peccator* (på en gång rättfärdig och syndare). Det nya livet har han i Anden, det gamla har han kvar i köttet.

I det följande skall varje tes behandlas och grundas närmare. Dispositionen följer tesernas numrering.

1:a tesen

Motsatsen till brott mot lagen är inte uppfyllelsen av lagen utan livet i Anden.

Dogmatisk slutsats med tanke på lagens s. k. tredje bruk (= lagen som en vägledning för de kristna): Begreppsmässigt saknas lagens tredje bruk i de paulinska breven. Det är djupast sett inte lagen som sådan utan Guds Ande som styr den kristne. Ändå motsvarar livet i Anden Guds vilja och den apostoliska parenesen (uppmaningen) står i överensstämmelse med lagens bestämmelser.

Argumentering²:

Motsatsen mellan lagens och evangeliets olika perspektiv ('gärningar - tro') kommer klart och tydligt till synes i Galaterbrevet. Dess tämligen välkända problematik vill jag härvid belysa med hjälp av P. Borgens utomordentliga undersökning *Observation on the Theme "Paul and Philo". Paul's preaching of circumcision in Galatia (5:11) and debates on circumcision in Philo.*³ Han utgår närmast från Filons skrifter och fokuserar särskilt på *De migratione Abrahami* 86-93 och *Quaestiones in Exodum* II:2. Hurdana synpunkter dyker upp i dessa texter?

Mot bakgrund av Filons skrifter har en hedning utan att låta omskära sig (!) accepterats som proselyt av enstaka judiska kretsar. Det var tillräckligt om han hade av sagt sig hedendomen resp. hedniska laster och därefter ville underkasta sig Mose lag. Vid sidan av en sådan "etisk" omskärelse betraktades en fysisk omskärelse till att börja med som överflödigt. Det var sedan som jude var och ens plikt att låta omskära sig också fysiskt. Annars bröt han uppenbarligen mot toran.⁴

Under NT:s tid har det enligt Borgen t. o. m. funnits sådana judiska kretsar både i Palestina och i Diaspora som helt och hållet hade övergett en utvärtes efterföljelse av enstaka gammaltestamentliga seder. T. ex. budet om omskärelsen anses bara innebära att människan skall eliminera alla onda lustar och begärelser hos sig själv. Hon behöver inte göra något mera. Därvid var en skamlig knivoperation till ingen nytta. Naturligtvis utsattes denna starka allegoriserings för hård kritik av de flesta (bl. a. av Filon). De höll fast både vid en "etisk" och en fysisk omskärelse. Den förra utesluter inte den senare.⁵

Det visar sig att Borgens analys kan vara till hjälp vid tolkningen av Galaterbrevet: Vid sin andra missionsresa hade Paulus förkunnat att galaterna skall lämna avguderiet tillika med olika slags hedniska laster. I stället uppmanade han dem att "producera Andens frukter" som inte strider mot lagen (se 5:13-25, särskilt vv. 19-22). Detta tog judaisterna fasta på. De förklarade att det syftade på en "etisk" omskärelse som nu måste kompletteras med en fysisk omskärelse (3:3, 5:2-3) och därutöver med att t. ex. rätta sig efter den judiska festkalendern (4:10). Judaisterna lät även påskina att Paulus skulle omfatta deras åsikt och själv predika (den fysiska) omskärelsen (5:11)!

² Närmare om argumenteringen se min doktorsavhandling: *Paulus und das Judentum. Anthropologische Erwägungen.* Åbo 1991, 217-220. Även på engelska: *Paul and Judaism. An Anthropological Approach.* Atlanta 1995, 172-175.

³ Artikeln publicerades i *Die Paulinische Literatur und Theologie.* Hrsg. von S. Pedersen. Århus 1980, 85-102.

⁴ A. a., 86-88, 90-91.

⁵ A. a., 86-88.

Med en sådan list har de förmodligen haft en stor framgång bland hans församlingsmedlemmar.⁶

I Galaterbrevet vill Paulus resolut avvärja den judaistiska vantolkningen av hans evangelium. Han betonar att hedningarna inte behöver underordna sig judiska seder (t. ex. 2:11-18). De har fått Anden genom att lyssna i tro och inte genom att hålla lagen (3:1-5). Det är dessutom inte omskärelsen utan korsfästelsen med Kristus som förintar lidelser och begär (5:24). Det nya livet blir inte möjligt så länge människan står under Mose lag och försöker efterfölja dess talrika föreskrifter. Hon tvingas däremot desto mer in under slavoket (4:21-5:1). En faktisk förändring äger rum först i och genom evangeliet. Mellan olika slags hedniska laster och vandringen efter Mose lag råder det djupast sett ingen motsats! Den raka motsatsen till köttets uppenbara gärningar utgörs sist och slutligen endast av den kristna existensen i Anden (5:16-25).⁷

Utifrån ett sådant här perspektiv blir det förstäligt varför lagens s. k. tredje bruk begreppsmässigt saknas hos Paulus. Han kontrasterar inte lagens dygder utan Andens frukter med hedniska laster.⁸ Sakligt sett uppfyller ändå den kristna kärleken de olika buden (se följande tes). "Sådant är lagen inte emot" (Gal. 5:23). Dessutom motsvarar den apostoliska parenesen (uppmaningen) det egentliga innehållet i lagen (jfr. också nedan). Är det då tillåtet att tala om lagens tredje bruk? Javisst, bara man inte glömmer bort att det är Anden som brukar lagen!

2:a tesen

Kärleken uppfyller faktiskt hela lagen, även den rituella resp. den kultiska lagen.

Dogmatisk slutsats med tanke på skillnaden mellan den alltjämt gällande "morallagen" och den icke mera gällande "kultlagen": Paulus gör aldrig denna skillnad i sina brev. Visserligen menar han att de kristna inte får praktisera den rituella resp. kultiska sidan av lagen. Men han påstår ändå att de kristna uppfyller även den rituella resp. kultiska sidan av lagen bokstavligen (!) i och genom kärleken.

Argumentering⁹:

Angående den paulinska lagtolkningen lyder den centrala frågan: Gäller lagen ännu? Och om ja, gäller då hela lagen eller bara vissa delar av lagen? Utgångspunkten för mitt resonemang utgör Rom. 13:9-10 och Gal. 5:14:

"Dessa bud: 'Du skall inte begå äktenskapsbrott', 'Du skall inte mörda', 'Du skall inte stjäla', 'Du skall inte ha begär', och vilka andra bud som helst sammanfattas i detta ord: 'Du skall älska din nästa som dig själv'. Kärleken gör inte något ont mot sin nästa. Alltså är kärleken lagens uppfyllelse."

"Ty hela lagen är uppfylld i detta enda budord: 'Du skall älska din nästa som dig själv'."

I de parentetiska delarna av sina brev koncentrerar sig Paulus således på kärleken till nästan. Han förutsätter av allt att döma att det första budet (kärleken till Gud) redan har blivit uppfyllt i och

⁶ A. a., 89-92.

⁷ A. a., 91-92, 98-101.

⁸ Det uppnådda resultatet gäller naturligtvis även om någon inte skulle gå med på Borgens analys.

⁹ Jfr. argumenteringen här med min artikel "Romarbrevets hermeneutiska princip". *Anden och Ordet*. Kungälv 2000, 34-36.

med tron (jfr. Rom. 8:28). Vad innebär nu i denna kontext att kärleken är lagens, "den andra tavlans", uppfyllelse?

Paulus kräver inte att de hednakristna borde låta omskära sig, leva efter den judiska festkalendern eller bekosta tempeloffer. Men å andra sidan gör han ingenstans en skillnad mellan den alltjämt gällande "morallagen" och den icke mera gällande "kultlagen", även om en sådan fördelning sakligt sett stämmer. I själva verket menar Paulus faktiskt att samtliga föreskrifter i hela lagen ingår i kärleksbudet. Hans tankegång präglas av följande föreställningar:

De kristna uppfyller kultlagen genom att (i kärleken) offra sina kroppar "som ett levande och heligt offer som behagar Gud". Det är deras "andliga tempeltjänst" (Rom. 12:1, *logike latreia*). Eftersom de kristnas hela liv skall vara helgat åt Gud, behöver de inte heller några speciella matregler, bestämmelser om särskilda festdagar eller rituella tvagningar utan kärleken "innehåller" dem alla.

I Filipperbrevet fortsätter Paulus ett likadant språkbruk i fråga om sitt apostoliska ämbete. Där talar han om sitt blod som ett dryckoffer som till sist skall utgjutas över offret (*epi te thysia*) när han förrättar sin tempeltjänst (*leitourgia*) för filipperna eller i stället för dem, en tydlig hänvisning till deras ekonomiska stöd som i praktiken möjliggjorde hans mission, hans "offerliturgi" (2:17).

De kristna fullgör också lagen om omskärelsen genom att låta sina *hjärtan* bli omskurna "i Anden" och inte genom "bokstaven" (Rom. 2:29). Det är just genom den helige Ande som Guds kärlek är utgjuten i de kristnas *hjärtan* (5:5). Anden väcker hos dem sedan genkärlek till Gud och till nästan (15:30). De kristna, de "som tjänar genom Guds Ande", räknas som de omskurna (Fil. 3:3). Uttrycket "tjäna genom (eller i) Guds Ande" (*pneumati theou latreuontes*) hänvisar tillbaka till "den andliga gudstjänsten" (*logike latreia*) i Rom. 12:1 (se ovan).

De kristna får följaktligen inte efterfölja alla GT:s bud bokstavligen "i köttet" utan "i Anden". Genom att offra sig själv och omskära hjärtat uppfyller de till övermått också sådana föreskrifter som de inte mera praktiserar enligt "normalt" judiskt sätt. Det är emellertid inte fråga om en idealistisk kristendom, eftersom Paulus uppmanar sina adressater att ställa sina *kroppar* i rättfärdighetens tjänst. Förmodligen har han som före detta farisé "kristianiserat" sitt tidigare ideal att utsträcka prästerskapets renhetsregler att gälla t. o. m. den enskildes vardagsliv.¹⁰

3:e tesen

Att "göra lagen" innebär inte bara en kvantitativ utan också en kvalitativ uppfyllelse av alla dess bestämmelser.

Dogmatisk slutsats med tanke på helgelsen (resp. den etiska fullkomligheten): Att uppfylla lagen genom kärleken betyder inte 'syndfrihet'. Den troende är och förbli simul iustus et peccator (på en gång rättfärdig och syndare). Det nya livet har han i Anden, det gamla har han kvar i köttet.

Argumentering¹¹:

¹⁰ Naturligtvis delar Paulus den allmänna urkristna föreställningen om Kristus som världens syndoffer och därför som den enda grunden för syndarnas förlåtelse. Han har ändå också mycket annat att säga om betydelsen av GT:s rituella och kultiska lagar, något som jag ovan har försökt skissera upp.

¹¹ Närmare om argumenteringen se min artikel Paul's Anthropological Considerations: Two Problems. *Justification and Variegated Nomism*. Ed. by D. A. Carson, P. T. O'Brien, and M. A. Seifrid. Volume II: The Paradoxes of Paul.

Texten som här skall behandlas lyder:

"Men alla som håller sig till laggärningar är under förbannelse. Det står skrivet: Under förbannelse står den som inte håller fast vid allt som är skrivet i lagens bok och gör därefter." (Gal. 3:10)

Exegeterna understryker i allmänhet med full rätta att Gal. 3:10- särskilt i ljuset av 5:3 och 6:13 - kräver en fullkomlig lydnad för lagen. Människan *sub lege* bör uppfylla samtliga bud i toran in i minsta detalj. Annars kan hon inte bli frälst. Naturligtvis förutsätter Paulus att ingen "håller fast vid allt som är skrivet i lagens bok och gör därefter". Därför argumenterar han starkt för den kristna trons absoluta nödvändighet.

Likväl syftar Gal. 3:10 (tillsammans med 5:3) inte i första hand på ett minutiöst krav på en *kvantitativt* fullkomlig laguppfyllelse. Vikten skall faktiskt inte läggas vid orden "vid allt som är skrivet" utan hellre - såsom ofta i grekiskan - vid slutet: "och gör därefter". Skriftcitatet i vers 12 (= Lev. 18:5) upprepar uttryckligen ännu en gång principen att göra lagen. Det handlar således snarare om en *kvalitativt* fullkomlig lydnad för lagen. Paulus kräver att toran verkligen måste hållas. Han försäkrar att de som "håller sig till laggärningar" inte gör några laggärningar! Vad menar aposteln med detta?

Särskilt H. D. Betz har i sin storartade kommentar till Galaterbrevet fäst uppmärksamhet vid den exakta skillnaden mellan 'göra' (*poiein*) och 'uppfylla' (*pleroun*). Det förra verbet hänför sig till "die Gesamtzahl von Einzelschriften und Verboten" (*holos ho nomos*), som juden (respektive människan under lagen) måste göra (5:3). Det senare verbet däremot hänför sig till kärlekens "princip" som sammanfattning av hela lagen (*ho pas nomos*) som den kristna kan uppfylla (5:14).¹² Det rör sig om en radikal reduktion av den i gamla förbundet gällande toran. Den i nya förbundet gällande toran innehåller sist och slutligen en enda sats: "Du skall älska din nästa som dig själv." (Lev. 19:18).¹³

Enligt min mening har Betz här utan tvekan insett något väsentligt. Naturligtvis har han lagt märke till att verbet 'göra' förekommer t. o. m. i Galaterbrevet också med avseende på de kristna (6:9).¹⁴ Motsvarande parenetiska utsagor finner man t. ex. i Rom. 13:3; 1. Kor. 10:31; 2. Kor. 13:7 och Fil. 3:14. Dock i den polemiska diskussionen om lagrättfärdighet versus trosrättfärdighet undviker Paulus uppenbarligen påståendet att de kristna måste *göra* hela lagen (*holos ho nomos*, jfr. Gal. 3:10, 12; 5:3; 6:13). Han framhäver att de kan *uppfylla* hela lagen (*ho pas nomos*) genom kärleken (Gal. 5:14).

Således har Betz motiverat sin tes på ett övertygande sätt. Han har ändå inte utvecklat den tillräckligt långt. Vikten ligger ännu i det kvantitativa görandet av lagen. Den kvalitativa aspekten i Gal. 3:10 (se ovan) kommer inte till sin rätt. I det följande skall versen därför ännu närmare undersökas. Eftersom skillnaden mellan görandet av hela (*holos*) nomos och uppfyllandet av hela (*pas*) nomos dyker upp särskilt i Gal. 5 (vv. 3, 14) lönar det sig att först behandla detta kapitel noggrannare.

I brännpunkten står vers 17. Där låter Paulus förstå att församlingsmedlemmarna i Galatien inte ens kan göra den reducerade lagen. Han skriver att de inte gör vad de vill. Visserligen vållar

Tübingen 2004, 343-355.

¹² H. D. Betz: *Der Galaterbrief*. Ein Kommentar zum Brief des Apostels Paulus an die Gemeinden in Galatien. Aus dem amerikanischen übersetzt und für die deutsche Ausgabe redaktionell bearbeitet von S. Ann. München 1988, 469.

¹³ A. a., 469.

¹⁴ A. a., 469-470.

versen syntaktiskt stora svårigheter som skapar förvirring bland exegeterna.¹⁵ I varje fall torde det emellertid vara obestridligt att galaterna vill göra "kärnlagen" men att deras berömvärda intention ständigt kommer till korta. Varför? Därför att köttet fortfarande har sina lustar (*epithymei*, pressens). Sålunda synes görandet av lagen förutsätta rena motiv. En "yttre" laguppfyllelse räcker inte. Så länge alltså köttet har sitt begär (för att inte tala om dess gärningar) blir det ingenting av det kärleksfulla livet.

Gal. 3 belyser problematiken utifrån ett annat perspektiv. I vers 22 konstaterar Paulus till att börja med att skriften har lagt "allt" under *synden*. Men i vers 23 fortsätter han på ett överraskande sätt med att säga att "vi" hölls inneslutna under *lagen*. Trots den terminologiska variationen splittras inte tankegången. Aposteln kombinerar synden och lagen så fast med varandra att ett sådant språkbruk verkar helt naturligt, åtminstone för honom själv. Just Deut. 27:26 (tillsammans med många andra ställen) skall bevisa att skriften har lagt allt under synden (respektive under lagen). Med tanke på Gal. 3:10 följer därav att ingen kan göra hela lagen på grund av syndens despotiska herravälde.

Hur Paulus har förknippat de båda aspekterna av Gal. 3:22-23 och 5:17 (föreställningen om syndens herravälde och om köttets begärelser), visar hans argumentation i Rom. 7:7-25. Följande bild framträder:

Synden träder fram som en demonisk person och utövar ett förskräckligt herravälde över människoläktet. Härvid betjänar den sig av det gudomliga budet "Du skall inte ha begär" som egentligen sammanfattar hela Mose lag. Därigenom uppstår i jaget alla slags begär som har sina rötter i dess kött.

Denna beklämda situation framkallar ett förfärligt jämmer. Jaget klagar bittert och högljutt att det aldrig gör det goda utan alltid det onda. Det fasansfulla ödet *non posse non peccare* har i sin makt t. o. m. den goda viljan att lyda torans bestämmelser. Det mänskliga dilemmat kan först lösas när Gud kommer för att genom Jesus Kristus befria jaget från dödens kropp (vv. 24-25a). Inte tidigare.¹⁶ Den mosaiska ordningen har här visat sig helt oduglig. På ett paradoxalt och tragiskt sätt känner subjektet i Rom. 7 just genom budet "Du skall inte ha begär" förbannelsen över den som "inte håller fast vid allt som är skrivet i lagens bok och gör därefter". Han är och förblir *simul iustus et peccator* (på en gång syndig och rättfärdig).

Avslutning

Till sist skall resultaten av den förra korta genomgången sammanfattas: Kyrkans traditionella lära (sådan som den har formulerats här) bygger på Bibelns grund. De systematiska trossatserna får ännu mera substans när också det teologiska språkbruket uppfattas mot Bibelns bakgrund. Lagens tredje bruk (1:a tesen) förutsätter pånyttfödelsen genom den Helige Ande. Skillnaden mellan moral- och kultlagen (2:a tesen) syftar på en tillämpning av även GT:s rituella föreskrifter på det kristna livet. De kvantitativa och kvalitativa aspekterna på laguppfyllelsen (3:e tesen) bevarar insikten om den kristne som på en gång rättfärdig och syndare.

¹⁵ Se t. ex. A. Oepke: *Der Brief des Paulus an die Galater*. Bearbeitet von J. Rohde. THNT 9. Berlin 1979, 174-176.

¹⁶ Se Laato 1991, 150-152.

Sammanfattning

1. TESEN

Motsatsen till brott mot lagen är inte uppfyllelsen av lagen utan livet i Anden.

Dogmatisk slutsats med tanke på lagens s.k. tredje bruk (lagen som en vägledning för de kristna): Begreppsmässigt saknas lagens tredje bruk i de paulinska breven. Det är djupast sett inte lagen som sådan utan Guds Ande som styr den kristne. Ändå motsvarar livet i Anden Guds vilja och den apostoliska parenesen (uppmeningen) står i överensstämmelse med lagens bestämmelser.

2. TESEN

Kärleken uppfyller faktiskt hela lagen, även den rituella resp. den kultiska lagen.

Dogmatisk slutsats med tanke på skillnaden mellan den alltjämt gällande "morallagen" och den icke mera gällande "kultlagen": Paulus gör aldrig en sådan här skillnad i sina brev. Visserligen menar han att de kristna inte får praktisera den rituella resp. kultiska sidan av lagen. Men han påstår ändå att de kristna uppfyller även den rituella resp. kultiska sidan av lagen bokstavligen (!) i och genom kärleken.

3. TESEN

Att "göra lagen" innebär inte bara en kvantitativ utan också en kvalitativ uppfyllelse av alla dess bestämmelser.

Dogmatisk slutsats med tanke på helgelsen (resp. den etiska fullkomligheten): Att uppfylla lagen genom kärleken betyder inte 'syndfrihet'. Den troende är och förbli *simul iustus et peccator* (på en gång rättfärdig och syndare). Det nya livet har han i Anden, det gamla har han kvar i köttet.